



СУМСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ ЗБІРНИК



УДК 94 (477.52)-051«19»(08)
ББК 63.3(4Укр-4Сум)6-8
С 89

*Видання здійснене за підтримки
Сумської обласної державної адміністрації
та Сумської обласної ради*

Упорядники:

О. М. Корнієнко, В. О. Артюх

Рецензенти:

*Валентина Піскун - доктор історичних наук, професор,
Олег Бажан - кандидат історичних наук, доцент,
Іван Мозговий - доктор філософських наук, професор*

**Сумський краєзнавчий збірник / упорядн. О. М. Корнієнко,
С 89 В. О. Артюх. - Суми : видавничо-виробниче підприємство
«Мрія», 2016. - 406 с. : іл.
ISBN 978-966-473-210-6**

У збірнику вміщені наукові й публіцистичні матеріали, написані краєзнавцями Сумщини, в яких досліджуються найрізноманітніші аспекти історії рідного краю: питання Української революції 1917-1921 років та повстанського руху 20-30 років XX століття, події Другої світової війни, топонімічний ландшафт, біографії відомих людей Сумщини, культурне життя, історична пам'ять тощо.

Видання розраховане на всіх, хто цікавиться історією Сумщини.

**УДК 94 (477.52)-051«19»(08)
ББК 63.3(4Укр-4Сум)6-8**

© Корнієнко О.М., Артюх В.О., упорядк., 2016
© СОО НСКУ, 2016
© ВВП «Мрія», 2016
ISBN 978-966-473-210-6

**РОМЕНСЬКА ШКОЛА ФЗН № 5:
ІСТОРІЯ ОДНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
СИСТЕМИ ТРУДОВИХ РЕЗЕРВІВ (1944–1953 рр.)**

У статті розглядаються економічні та соціокультурні аспекти функціонування Роменської школи ФЗН № 5. Проаналізовано стан матеріального забезпечення навчального закладу та зміни у навчально-виховному процесі. Охарактеризовано адміністративно-педагогічний персонал і учнівський контингент.

Ключові слова: Ромни, професійно-технічна освіта, трудові резерви, школа ФЗН.

Загальновідомо, що одну з ключових ролей у розвитку та оновленні як промисловості, так і економіки загалом відіграє наявність кваліфікованих кадрів, у тому числі робітничих. Сучасне реформування системи професійної освіти в Україні збуджує зацікавленість до дослідження стану цієї сфери в попередні періоди. У цьому відношенні варто проаналізувати досвід швидкого відродження професійно-технічної освіти і забезпечення виробництва кваліфікованими робітниками під час повоєнної відбудови України. Особливість цього процесу полягає в тому, що він здійснювався за екстремальних умов та надзвичайної обмеженості ресурсів жорсткими командно-адміністративними методами. Переважна більшість молодих робітників у цей період готувалася навчальними закладами, об'єднаними у єдину централізовану систему державних трудових резервів.

У радянські часи діяльність закладів вказаної структури вивчалася крізь призму комуністичної ідеології та партійних настанов, що часто спотворювало відображення реальних подій і впливало на їхню оцінку. Найбільш помітні роботи цього періоду, присвячені даній темі, належать Ф. Блінчевському, А. Веселову, Е. Котляру [1-3].

У часи незалежності з більш об'єктивних позицій діяльність трудових резервів у роки війни аналізувала О. Бомбандьорова [4]. Досліджуючи відбудову окремих галузей промисловості, певні аспекти підготовки кадрів для них розглядали М. Лобода і Л. Хойнацька [5-6]. Але роботи, присвячені діяльності окремих навчальних закладів системи трудових резервів у період відбудови, практично відсутні.

Дослідження історії окремого закладу дозволить чіткіше і рельєфніше представити економічні та соціокультурні аспекти функціонування аналогічних установ, проаналізувати навчальний та виховний процес, а також становище учнівського контингенту, що і становить мету даної статті.

В якості об'єкта дослідження було взято Роменську школу фабрично-заводського навчання № 5, оскільки даний вид навчальних закладів трудрезервів, що готував робітників масових професій, був найрозповсюдженішим у період повоєнної відбудови. До того ж, на відміну від інших випадків, документи і матеріали, пов'язані з цією установою, добре збереглися і широко представлені у Державному архіві Сумської області.

Школа фабрично-заводського навчання № 5 розпочала свою роботу у Ромнах 10 листопада 1944 р. [7, арк. 3]. До цього у Сумській області існував навчальний заклад того ж типу під тим самим номером у Шостці, але у середині 1944 р. його перетворили на ремісниче училище, а номер, що звільнився, отримала новостворена школа ФЗН у Ромнах [8, арк. 1].

Весь період існування цього закладу можна поділити на два етапи. Перший тривав від моменту його заснування до жовтня 1946 р. У цей час базовим підприємством даного закладу була роменська взуттєва фабрика «Швидкохід» Наркомату легкої промисловості. Протягом другого етапу школа ФЗН № 5 існувала на базі Роменської нафторозвідки тресту «Укрсхіднафтопромрозвідка» Міністерства нафтової промисловості південних і західних регіонів СРСР. Цей період охоплював термін від жовтня 1946 р. до грудня 1953 р. і став часом найбільшого розвитку даного навчального закладу трудових резервів.

Протягом першого етапу свого існування Роменська школа ФЗН № 5 готувала кадри для взуттєвого виробництва: заготівельників, розкрійників та пошивників [7, арк. 3]. Передовсім випускники навчального закладу мали поповнювати лави робітничого колективу базового підприємства.

У 1944–1946 рр. у розпорядженні школи ФЗН № 5 знаходився лише один навчальний корпус на вул. К. Лібкнехта. Ця одноповерхова цегляна будівля з пічним опаленням не мала ні водогону, ні каналізації, ні електроосвітлення і знаходилася на балансі міської ради. Близько половини корисної площі приміщення займала їдальня з кухнею, решта відводилася під адміністративну частину, невелику майстерню (20 м²) і два тісних навчальних класи (по 18 м²). Зважаючи на те, що для закладу встановлювався плановий учнівський контингент у 100 осіб, наявної площі було вкрай недостатньо. До того ж, тут катастрофічно не вистачало найнеобхідніших меблів (столів, лавок, класних дощок) [7, арк. 1зв.-2].

На початку діяльності Роменської школи ФЗН № 5 учні переважно залучалися з самого міста та сіл-передмість: Засулля, Лозової, Процівки [9, арк. 9-11]. Це пов'язано з тим, що у навчального закладу довгий час не було гуртожитку, а міські підлітки мали змогу щодня ходити на навчання з дому. Також цю молодь ще й організаційно легше було мобілізувати.

Найчастіше учням було по 16 років. Більшість із них мала 4–5 класів шкільної освіти. У 1944–1945 рр. до половини всіх учнів цієї школи складали дівчата [9, арк. 1-2]. Тоді як, загальний учнівський контингент мережі навчальних закладів трудових резервів Сумської області лише на 10 % складався з представниць жіночої статі [10, арк. 8; 11, арк. 8]. Підвищена присутність дівчат у школі ФЗН № 5 пояснюється гендерними особливостями формування робітничих колективів підприємств легкої промисловості. Зазначимо також, що учні тут перебували у змішаних групах [9, арк. 1-2], хоча ще у вересні 1944 р. вийшов наказ про відокремлене навчання юнаків і дівчат в усіх закладах трудових резервів [3, с. 114-115].



*Подвір'я Роменської школи № 5.
На передньому плані клуб у
приміщенні колишнього костелу*

Потрапляли сюди як призвані примусово, так і добровольці, що теж отримували статус мобілізованих. Навчання у трудових резервах було повністю безкоштовним, на відміну від старших класів середніх шкіл, середніх спеціальних та вищих навчальних закладів.

Чи не найбільш привабливим у закладах трудових резервів тих голодних років була наявність у них безкоштовного харчування. Їдальня школи ФЗН № 5 формально належала організації «Роменторг», через яку і здійснювалося постачання продуктів. Частина харчів надходила з власного підсобного господарства і зберігалася в овочесховищі, у підвалі навчального корпусу. Триразове харчування, яке отримували учні, було доволі вбогим. Обслуговування в їдальні велося у три зміни через обмежену кількість посадочних місць та елементарну нестачу посуду. Наприклад, навесні 1945 р. на 106 учнів у школі в наявності було лише 10 кухлів [7, арк. 1зв.-2].

Учні мали повністю забезпечуватися обмундируванням, однак на початку існування школи ФЗН № 5 її вихованці не отримували ні належного форменого одягу, ні взуття. У 1945 р. за відмінні успіхи у навчанні та виробництві лише 4 вихованців були нагороджені взуттям, яке ними ж і вироблялося [7, арк. 3зв.].

За прийнятим у листопаді 1944 р. штатним розкладом, колектив школи ФЗН № 5 складався з 27 осіб. З них безпосереднім навчанням та вихованням учнів мали займатися 3 майстри виробничого навчання, керівник військової підготовки та заступник директора по політичній частині. Решта персоналу виконувала адміністративні та господарські функції [12, арк. 1]. Директором досліджуваного закладу протягом першого періоду його існування був Кузьма

Степанович Перелука, який до того працював майстром виробничого навчання у Шостці і відзначився там організацією відбудови токарного цеху [8, арк. 40].

У той час, коли у школах ФЗН системи трудових резервів СРСР декларувалося співвідношення теоретичних та практичних занять як 2:5, начальник Сумського обласного управління трудових резервів доповідав про співвідношення 2:6 у відповідних закладах Сумщини [8, арк. 34]. У Роменській школі ФЗН № 5 довгий час теоретичної підготовки не велося взагалі. У штаті не було жодного викладача теоретичних дисциплін. Класні кімнати мали занадто малу площу для проведення занять у групах по 35 осіб. Не було підручників, зошитів, канцелярського приладдя і навіть журналів.

Надзвичайно негативно позначалася відсутність навчальних програм із дисциплін та навчальної документації з підготовки професій, що унеможливило процес теоретичного навчання [12, арк. 2зв.]. Дещо краще справи склалися з виробничим навчанням. Шкільна майстерня не мала належного обладнання, проте учні мали змогу навчатися професії безпосередньо на взуттєвій фабриці. Учнів прикріплювали до окремих кадрових робітників фабрики, від яких вони переймали необхідні навички, поступово дублюючи або замінюючи їх.

Втім, подібну підготовку робітничих кадрів безпосередньо на виробництві можна було проводити і без участі школи ФЗН. Система трудових резервів в даному випадку виступала всього лише як засіб мобілізації та організації підлітків. Дуже швидко за допомогою учнів базове підприємство почало достроково виконувати річні плани і додаткові зобов'язання з виготовлення взуття для Червоної армії. Сам директор школи ФЗН пишався тим, що через 2 місяці виробничого навчання половина контингенту була переведена на оплату праці за розрядами, діючими на базовому підприємстві [7, арк. 3зв.]. За встановленими Головним управлінням трудових резервів правилами, частину заробітної платні учнів фабрика при цьому мала не виплачувати, а перераховувати навчальному закладу, що давало додаткові кошти для його розбудови.

Крім роботи на фабриці, підлітки використовувалися для

виконання низки інших робіт. Їх залучали до розбирання руїн будинків і збирання цегли для відновлення залізничного вокзалу, до завантаження вагонів. Їхніми ж силами відбудовувалося приміщення, виділене школі під гуртожиток. П'ять гектарів землі підсобного господарства школи ФЗН № 5 її вихованці розкопували лопатами. Врожай теж вирощувався і збирався учнями. Періодично комсомольська організація і керівництво школи влаштовували недільники по прибиранню вулиць міста.

Вільного часу в учнів майже не залишалося. Але відомо, що у 1945 р. школа мала хор та музичний гурток. Учні кілька разів виступали з концертами у міському госпіталі та військовій частині [7, арк. 4].

Взуттєве виробництво отримало необхідну кількість робітничих кадрів, тому з другої половини 1945 р. чинилися спроби перевести школу ФЗН № 5 на базу швейної фабрики задля підготовки у навчальному закладі кравців верхнього та легкого одягу. Головною перешкодою цьому стала повна відсутність швейних машин та допоміжного обладнання [9, арк. 6-6зв.]. Зважаючи на другорядність легкої промисловості під час відбудови, вирішення цієї проблеми відкладалося на невизначений час.

Нарешті у 1946 р. новим базовим підприємством закладу стала Роменська нафторозвідка, яка тільки-но відновила свою діяльність. Розпочався новий етап діяльності школи, в якій почали готувати за професіями: помічник бурильника роторного буріння, помічник бурильника креліусного буріння, монтажник бурильних вишок, машиніст бурильних установок.

Протягом другого періоду своєї діяльності школа ФЗН № 5 навчала лише юнаків. Здебільшого це була сільська молодь. Контингент формувався виключно на добровільних засадах. Необхідно врахувати, що у 1946–1947 рр. сільські хлопці шукали у школі порятунку від голоду. Пізніше, у кінці 1940-х – на початку 1950-х років, до навчального закладу прагнули потрапити через його зразковість та престижність праці нафтовика.

Крім молоді з районів Сумської області, приїздили добровольці з Полтавщини та Чернігівщини, де школа теж проводила свою



*Римо-католицький костел у
Ромнах (сучасний вигляд).
Наприкінці 1940-х – на початку
1950-х рр. тут розміщувався
клуб школи ФЗН № 5*

агітацію. Іноді учні перед завершенням курсу навчання отримували завдання привести замість себе до школи когось із товаришів. Цікавим прикладом такої агітації є випадок, коли один випускник привів зі свого рідного села на Полтавщині 20 осіб, яких відразу зарахували до однієї групи [13, арк. 60].

Значну кількість учнів становили хлопці віком 18-19 років [13, арк. 21]. Саме ця категорія молоді підлягала призову до шкіл ФЗН (згодом і гірничопромислових шкіл)

Донбасу, які були дуже непопулярними. Потрапити до роменського закладу трудових резервів для багатьох було значно кращою перспективою. З іншого боку, серед добровольців траплялися і підлітки 15 років, які за законом не підлягали мобілізації [14, арк. 2].

Якщо у 1946–1948 рр. більшість учнів мала 4–5 класів шкільної освіти [13, арк. 21], то згодом вступники в основному були випускниками шкіл-семирічок [14, арк. 2]. Планова чисельність учнівського контингенту у 1946-1947 рр. становила 100 осіб [15, арк. 3], поступово вона зростала і у 1949 р. складала вже 200 [16, арк. 3], а з 1951 р. – 300 осіб [14, арк. 2]. Але фактичний набір з дозволу головного управління завжди перевищувався.

Перекваліфікація школи ФЗН на підготовку нафтовиків у 1946 р. викликала майже повну заміну навчально-виховного та адміністративно-господарського персоналу. Поступово зростала і його чисельність. До існуючого штату додалися викладачі теоретичних дисциплін, вихователі, керівник фізичною підготовкою. Удвічі збільшилася кількість майстрів виробничого навчання, комендантів, господарських працівників.

На усі посади призначали переважно демобілізованих офіцерів-фронтовиків. У 1947 р. вони становили понад 90 % складу колективу навчального закладу [13, арк. 5]. Багато з них були комуністами, що вступили у партію на фронті. Часто ці люди не мали жодної цивільної спеціальності, оскільки потрапили до армії відразу зі шкільної лави. Нестача професійних знань і педагогічної майстерності у них компенсувалася колосальним життєвим досвідом, який вони здобули за екстремальних умов на війні. Разом із тим, до Роменської школи ФЗН № 5 були принесені манери поведінки і форми стосунків, набуті в армії.

Новий директор Федір Олексійович Вишняков теж був офіцером, учасником війни, орденоносцем. Вступив до партії. Мав середню спеціальну освіту (за іншими даними – незакінчену вищу) [17, арк. 2; 18, арк. 1зв.].

Серед своїх підлеглих Ф. Вишняков користувався повагою і авторитетом, та іноді у нього із членами колективу траплялися доволі серйозні конфлікти. Найбільш гострий стався на початку 1947 р. із старшим бухгалтером попереднього кадрового складу. Очевидно, що причиною конфлікту між директором і підлеглою стали взаємний антагонізм у професійних питаннях, а також міжособистісна неприязнь. Діяли обидві сторони конфлікту цілком у дусі сталінської епохи. Старший бухгалтер із приятелькою писали до правоохоронних і партійних органів доноси на директора. Останній скликав загальні збори працівників закладу, на яких члени колективу повністю підтримали Ф. Вишнякова, а дії проти нього засудили як «злочинні спроби розкласти дисципліну» і «дискредитацію керівництва школи брехнею». Зрештою, обласне управління трудових резервів теж розділило ці погляди і своїм наказом звільнило старшого бухгалтера [19, арк. 1-2зв.].

Оскільки тривалий час школа ФЗН № 5 не мала жодного професійного нафтовика з вищою чи середньою освітою, головна роль у підготовці учнів перших наборів повністю покладалася на кількох літніх висококваліфікованих робітників, наданих закладу базовим підприємством. Маючи за плечима лише початкову школу, вони все життя пропрацювали на нафтових промислах у різних

куточках СРСР. Вони на посадах майстрів виробничого навчання ділилися набутим практичним досвідом з учнями, готували собі заміну з молодих некваліфікованих колег та своїх найбільш здібних випускників.

Серед тих, хто заклав підвалини професійного навчання у Роменській школі ФЗН № 5, варто окремо згадати Омеляна Костянтиновича Деревського, який керував підготовкою монтажників бурових вишок. Його сім'я була відома на весь Радянський Союз тим, що у ній виховано 48 дітей. Маючи рідного сина, Омелян Деревський став ще й батьком для сиріт, підібраних його дружиною Олександрою. Більше того, його батьківської турботи вистачало і на учнів, для яких він через постійне листування залишався наставником у житті навіть після завершення навчання [20, арк. 13-14].

Згодом колектив школи ФЗН поповнився кількома випускниками різних технікумів та вузів. Дехто з працівників закладу отримував освіту заочно. Персонал збагачував свої знання і вдосконалював навички на семінарах та курсах перепідготовки, що періодично організовувалися при обласних управліннях трудових резервів та навчальних закладах різного рівня. Майстри виробничого навчання також проходили практику на виробничих бурових установках та у креліусних партіях.

Нове керівництво школи ФЗН № 5 докладало колосальних зусиль для її розбудови. Ще у 1948 р. школа власними силами переоблаштувала приміщення колишнього римо-католицького костелу, що знаходився неподалік, під клуб. На першому поверсі цієї споруди відкрили спортзал і бібліотеку, а на другому – глядацьку залу на 250 місць.

Вже 1950 р. школа ФЗН № 5 мала у своєму розпорядженні, крім старого одноповерхового корпусу і колишнього костелу, ще три двоповерхових будівлі. Усі приміщення були радіо- та електрифіковані. Три з п'яти корпусів мали парове опалення, ще дві будівлі – пічне. Усі об'єкти розташовувалися на одному подвір'ї площею 3 га, засадженому деревами й обнесеному мурованою огорожею.

Для проведення занять заклад мав у розпорядженні чотири аудиторії, кабінет політвиховання, а також два спеціалізованих технічних кабінети: один призначався для помічників бурильників, а у другому знаходився дизельний двигун, обслуговувати який вчилися майбутні машиністи. На подвір'ї з'явилися дві діючі навчальні бурові установки, які дозволяли повністю відтворювати технологічний процес роторного та креліусного буріння. Також на території школи ФЗН знаходилися підсобна майстерня для обслуговування бурильних установок, кузня, склад паливно-мастильних матеріалів [14, арк. 1-1зв.]. Таким чином, навчальний заклад із кінця 1948 р. мав достатню матеріальну базу та комфортні умови для забезпечення якісної підготовки майбутніх нафтовиків.

До 1948 р. навчання у школі ФЗН № 5 було розраховане на термін у 6 місяців. Потім він був збільшений до 10 місяців, що дозволяло більш ґрунтовно вести професійну підготовку. Учні отримували значний обсяг теоретичних знань. Дисципліни читалися викладачами за розробленими навчальними програмами. Крім занять зі спеціальних технологій, були обов'язковими політзаняття, а також військова і фізична підготовка. Учні забезпечувалися необхідними підручниками і канцелярським приладдям. Як і у решті закладів трудрезервів країни, навчання велося російською мовою. Зазначимо, що велику частину працівників школи становили етнічні росіяни.

Виробничому навчанню продовжували приділяти більше уваги, ніж теоретичному. Набуття базових навичок у хлопців відбувалося у шкільних майстернях, технічних кабінетах і на установках під керівництвом майстрів виробничого навчання. Подальша підготовка учнів та їхня практика проходили на бурових та у креліусних партіях на відстані 20–50 км від м. Ромни. Ці об'єкти належали тресту «Укрсхіднафторозвідка» і знаходилися на території Сумської, Чернігівської та Полтавської областей [13, арк. 28].

Стипендії в навчальних закладах системи трудових резервів не видавали, але за свою виробничу діяльність під час практики на базовому підприємстві учням школи ФЗН належала певна платня.

Та скористатися заробітком хлопцям вдалося не часто. Керівництво закладу і комсомольська організація тиском примушували їх підписуватися на державні позики, що було загальноприйнятою радянською практикою повоєнних років [19, арк. 11].

Траплялося, що виплата грошей трестом затримувалася і планувалася через кілька місяців після того, як випускники роз'їдуться. Тоді на загальних зборах їм «пропонували» прийняти рішення залишити ці кошти для купівлі подарунків школі. Наприклад, у 1950 р. за таких обставин школа отримала від учнів 5020 крб на придбання радіоприймача та музичних інструментів [21, арк. 1зв.-2].

Поза навчанням та практикою учням доводилося працювати у підсобному господарстві закладу, надавати допомогу підшефному колгоспу, брати участь у комсомольських суботниках, копати траншеї та котловани. Та й усе, що стосувалося будівництва, ремонту і робіт із благоустрою велося за їхньої участі [13, арк. 57; 22, арк. 55].

Виховання у школі мало чітку патріотичну та ідеологічну спрямованість. Курси політзанять, численні лекції і бесіди мали перетворити юнаків на палких носіїв комуністичних догм. У душі сталінських настанов їх учили, що вони стануть маленькими, але важливими частинками у механізмі розбудови та захисту соціалістичної держави, яка, в свою чергу, забезпечить їхній добробут. «Ці люди [нафтовики – В.К.] непомітні, але партія і уряд дбають про них!» – підкреслював Ф. Вишняков в одному з виступів перед своїми підопічними [15, арк. 20].

Усіх учнів було записано до гуртків із вивчення біографій



*Заняття з виробничого навчання
у Роменській школі ФЗН № 5. 1952 р.
[Фото з Музею освіти і науки
Сумщини]*

В. Леніна і Й. Сталіна, Конституції СРСР, Статуту ВЛКСМ та п'ятирічного плану [13, арк. 4]. Хоча таке стовідсоткове членство могло бути і простою формальністю.

Активно у навчальному закладі діяла комсомольська організація, до якої належала більшість хлопців і молоді працівники школи. Проводилися соціалістичні змагання на кращу успішність між окремими групами, а також з іншими закладами трудових резервів. Довгий час школа ФЗН № 5 була переможцем соцзмагань в УРСР [21, арк. 7зв.].

Зрештою, перебування у досліджуваному закладі, крім навчання і праці, гарантувало й цікаве дозвілля. Кілька разів на місяць учням організовували культпоходи у кіно, театр чи музей. У школі регулярно видавалися стінгазети, а кожна група щотижня готувала свої власні «бойові листки», які часто відображали життя закладу у гумористичній формі [13, арк. 9].

Величезною гордістю школи ФЗН № 5 була його художня самодіяльність. Молодь створила власний хор і оркестр, в якому грали на струнних музичних інструментах та акордеонах. Частина учнів займалася декламацією та драматичним мистецтвом. Постійними стали концерти у клубі, підшефному колгоспі та на пункті збору призовників, яких відправляли до шкіл ФЗН Донбасу. Під час призовних кампаній юні аматори їздили у складі агітбригад різними населеними пунктами, демонструючи свої здібності та закликаючи підлітків вступати до закладів трудових резервів. Часом цих артистів-аматорів запрошували виступати із концертною програмою на місцеве радіо, і вони почувалися справжніми знаменитостями [13, арк. 4; 23, арк. 6зв.].

Крім того, у школі з'явився весь необхідний інвентар для спортивних ігор (футбол, волейбол). Також тут діяла організація Добровільного спортивного товариства «Трудові резерви», і хлопці відвідували її легкоатлетичну, лижну та стрілецьку секції. Спортсмени школи ФЗН № 5 часто перемагали на міських та районних першостях із різних видів спорту. Усі хлопці здавали нормативи ГПО. У закладі періодично проводилися конкурсні стройові огляди, діяв військовий гурток, гурток із вивчення кулемета

та снайперської справи [23, арк. 2-3].

Протягом другого періоду діяльності Роменської школи ФЗН № 5 переважна більшість учнів мешкала у гуртожитку, де умови проживання спочатку були доволі екстремальні. Попереднє керівництво навчального закладу у 1946 р. не провело належної підготовки до зимового періоду. Нове керівництво школи, яке почало працювати із жовтня 1946 р., зіткнулося з тим, що гуртожиток не був готовий для проживання. Вікна будівлі не мали подвійних рам, печі не відремонтовано.

Згодом виявилось, що торф, завезений для опалення, непридатний для горіння. Зима 1946-1947 рр. стала важким випробуванням для учнівського контингенту. Кілька найбільш холодних місяців навчання були зірвані. Учні масово хворіли внаслідок переохолодження, а один хлопець помер. У гуртожитку не було лазні та пральні. Через антисанітарію поширилась завошивленість. Не вистачало ліжок, матраців, постільної білизни. Особисті речі учням доводилося зберігати під матрацами, остільки не було тумбочок [19, арк. 3-3зв.].

У наступні роки до зимового періоду починали готуватися ще з літа. Заздалегідь бралися за ремонт, завозилося паливо, утеплювалися приміщення. Було облаштовано лазню, пральню, дезкамеру для одягу, придбано чи виготовлено необхідні меблі. Згодом завдяки Роменській нафторозвідці було збудовано два нових просторих двоповерхових гуртожитки, де учні отримали навіть кімнати для паління та гардеробні [14, арк. 1].

Їдальню теж розширено і переобладнано. Тепер у ній одночасно



При Роменській школі ФЗН нафтовиків № 5 працює військовий гурток. В ньому вас підготують до воєнних дій.
Із фотозвітів Інструкторської фізкультури в. Мітківщині знайомих гуртківців з остриним прищом снайперської гвинтівки.
Фото С. Суларемка.

**Заняття військового гуртка
Роменської школи фзн № 5.
[Фото з газети «Більшовицька
зброя» (Суми) від 21 квітня 1948 р.]**

могло обслуговуватися 110 учнів. Харчування у школі ФЗН хлопці отримували краще, ніж зазвичай тоді було у них вдома. Після 1947 р. якість їхнього раціону постійно покращувалася. Хоча періодично з різних причин вони не отримували призначені для них молочні продукти, цукор та білий хліб до чаю [14, арк. 15].

Учням видавали комплекти уніформи трудових резервів, на металевих гудзиках та кокардах якої знаходився технічний знак – перехрещені молоток і розвідний гайковий ключ. Також вихованці отримували взуття, а для виробничої практики та праці вони мали спецодяг [24, арк. 1зв.].

Випадків самовільного залишення закладу учнями, що тогочасним законодавством розцінювалося як кримінальний злочин, у звітах школи ФЗН № 5 не зафіксовано. Втім, у одному з протоколів загальних зборів працівників згадується, що внаслідок жахливих умов проживання та навчання взимку 1946–1947 рр. серед учнівського контингенту впала дисципліна і почалися втечі [19, арк. 3]. Очевидно, що адміністрація школи не звітувала про ці випадки перед обласним управлінням трудових резервів та правоохоронними органами, а самотужки докладала зусиль для повернення втікачів.

Після навчання молоді робітники направлялися на роботу за рознарядками Міністерства трудових резервів та Міністерства нафтової промисловості до південних і західних регіонів СРСР. Далі вони працювали, як правило, у різних регіонах європейської частини Радянського Союзу. Наприклад, з осіннього випуску 1947 р. у Роменській нафторозвідці залишилися 68 осіб, а до інших трестів направлено: «Укрнафторозвідка» (м. Львів) – 53, «Кримнафторозвідка» – 52, «Сталінградська нафторозвідка» та «Ленінградська нафторозвідка» – по 18 випускників [23, арк. 1].

Протягом 1953 р. відбулися серйозні реорганізації у тресті базового підприємства. Тому в грудні того ж року Роменську школу ФЗН № 5 розформовано, а на її місці створено училище механізації сільського господарства № 7 [25, арк. 1].

Отже, крім діяльності органів управління системою трудових резервів, на розвиток навчального закладу значною мірою впливало

становище базового підприємства. Покращення матеріального забезпечення і поява адміністративно-педагогічних кадрів протягом другого періоду існування школи ФЗН дозволили перейти від найпростіших форм підготовки робітників до повноцінного навчально-виховного процесу, що відповідав запитам радянської системи епохи пізнього сталінізму. Водночас зі зростанням благополуччя і престижності закладу змінився склад учнівського контингенту, який почав формуватися виключно за рахунок добровольців.

Список використаних джерел та літератури

1. Блинчевский Ф. А., Зеленко Г. И. Профессионально-техническое образование рабочих. – М.: Трудрезервиздат, 1957. – 160 с.
2. Веселов А. Н. Профессионально-техническое образование в СССР: Очерки по истории среднего и низшего профессионально-технического образования в СССР. – М.: Профтехиздат, 1961. – 435 с.
3. Котляр Э. С. Государственные трудовые резервы СССР в годы Великой Отечественной войны. – М.: Высшая школа, 1975. – 240 с.
4. Бомбандьорова О. А. Державні трудові резерви на відбудові енергетичних та металургійних підприємств України (1943–1945 рр.) // Наукові записки: [збірник наукових статей] / відп. ред. М. І. Шкіль, укл. П. В. Дмитренко. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1999. – Вип. 35, ч. 4: Педагогічні та історичні науки. – С. 201–210.
5. Лобода М. Підготовка кваліфікованих робочих кадрів для підприємств важкої промисловості України (1943–1950 рр.) // Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей. – Вип. 11. – К.: Інститут історії України НАН України, 2008. – С. 340–350.
6. Хойнацька Л. М. Підготовка трудових резервів для машинобудівної промисловості України (1943–1950): доповіді та повідомлення. Історія: в 2 ч. – Ч. 2: ХХ століття. – Одеса–Київ–Львів, 1999. – С. 475–480.
7. Державний архів Сумської області, ф. Р-6477, оп. 1, спр. 6, 4 арк.
8. Там само, ф. Р-3369, оп. 1, спр. 7, 218 арк.
9. Там само, ф. Р-6477, оп. 1, спр. 8, 18 арк.
10. Там само, ф. Р-3369, оп. 1, спр. 12, 31 арк.
11. Там само, спр. 18, 56 арк.
12. Там само, ф. Р-6477, оп. 1, спр. 3, 3 арк.
13. Там само, спр. 31, 61 арк.
14. Там само, спр. 76, 10 арк.
15. Там само, спр. 27, 24 арк.

16. Там само, ф. Р-3369, оп. 1, спр. 47, 54 арк.
17. Там само, ф. Р-6477, оп. 1, спр. 28, 2 арк.
18. Там само, спр. 15, 3 арк.
19. Там само, спр. 27, 24 арк.
20. Там само, спр. 150, 47 арк.
21. Там само, спр. 75, 8 арк.
22. Там само, спр. 55, 80 арк.
23. Там само, спр. 43, 104 арк.
24. Там само, спр. 30, 3 арк.
25. Там само, спр. 130, 8 арк.

***Korol V. M. ROMNY FACTORY TRAINING SCHOOL № 5:
THE HISTORY OF AN EDUCATIONAL INSTITUTION OF
LABOUR RESERVES SYSTEM (1944–1953)***

An attempt to analyze the Labour Reserves system activities on the example of a taken separately institution was made by the author. The economic and socio-cultural aspects of Romny factory training school №5 functioning in 1944-1953 are viewed in the article. The author proposed the periodization of the educational institution history, according to belonging to basic enterprises. During the first period factory training school №5 was preparing workers for footwear manufacturing, and during the second one there were trained cadres for the oil and gas extraction industry. The material ensuring situation of the establishment and the changes in educational process are illustrated. The administrative and teaching staff and the student contingent were characterized. Living conditions and leisure activities of students were also shown. The research is based on State Archives of Sumy region materials.

Key words: *Romny, vocational education, Labour Reserves, factory training school.*

Периодрук: Сумська старовина. – 2012. – № XXXVIII-XXXIX.
– С. 74-83.